
Tijana Jakovljević-Šević

Nezavisna kustosica

Novi Sad

tijanaj@europce.com

UDK 069:39

069.5"20":39.01

Pregledni rad

Primljeno: 25.9.2014.

Prihvaćeno: 10. 10. 2014.

Redefinisanje etnografske muzeologije: odgovor na izazove savremenosti

PRIMERI MUZEJSKE PRAKSE U SRBIJI

- Etnografska muzeologija u Srbiji se danas nalazi pod intenzivnom kritikom stručne javnosti. Brojne zamerke koje joj se upućuju odnose se na sva polja delovanja, od problema i artefakata koje tretira do samih koncepcija izložbi. Suočavajući se sa kritikama i u nastojanju da odgovore na izazove savremenosti, muzejski stručnjaci se orijentišu na prevazilaženje diskontinuiteta etnologije/antropologije u muzejima sa matičnom naukom i na praćenje savremene svetske muzejske prakse. Dok je akademska etnologija/antropologija odavno svoj tradicionalni okvir istraživanja koji se odnosi na selo i prošlost proširila istraživanjem grada i sadašnjosti, etnologija/antropologija u muzejima je tek počela da pomera svoj fokus interesovanja na teme vezane za savremeno društvo i kulturu.

Ključne riječi: etnografski muzejski predmeti, redefiniranje etnografskog muzejskog predmeta, izlaganje suvremenosti, etnografska muzeologija

UVOD

Nastanak i razvoj muzeja vezuje se za proces formiranja nacionalnih država u 19. veku. Međutim, neke od ideja na kojima počivaju muzeji, mogu se pratiti kroz ranije periode i drugačije koncipirane oblike sakupljanja i izlaganja. U tom kontekstu se mogu posmatrati kabineti čuda (*Wunderkammer*), koji su se razvili tokom 16. veka, prvo u Italiji i Nemačkoj, a onda u ostalim delovima Evrope, kao vid demonstracije vladarske moći, ali i kao instrument za širenje

znanja o „starom“ svetu i upoznavanju „novih“, tek otkrivenih svetova.

Na ovakvom konceptu mesta, gde će biti prožeti različiti prostorni i vremenski segmenti razvila se ideja o muzeju (Sladojević 2004: 17). Razvijajući nasleđenu ideju širenja znanja o „sebi“ i „drugom“, muzeji postaju baze podataka o (ukupnoj) kulturi, sopstvenoj i osvojenoj (Gavrilović 2007a: 173). Vreme u kojem su nastajali, zajedno sa nacionalnim državama, odredilo im je novu ulogu – definisanje nacije i nacionalnog identiteta. Kako bi se postojeći individualni i lokalni identiteti „utopili“ u nove države, stvarani su mehanizmi za jačanje i širenje ideje zajedništva. Osećaj zajedništva unutar nacije nije mogao da se stvori na socijalnim odnosima, već je građen na osnovama zajedničke kulturne prakse, na ritualima i simbolima. Međutim, ovo se ne odnosi na celokupnu kulturu, već na njene specifične reprezentante, koji su određeni prema potrebama i zahtevima određenih grupa koje poseduju moć. Muzeje i danas prati forma prostora u čiju strukturu je ugrađen identitet, kao i uloga u kodifikaciji „nacionalnih vrednosti“. U savremenom društvu oni predstavljaju instrument za proizvodnju društvenog znanja kojim se kodifikuje moć države (Gavrilović 2007a: 174). O tome govori već prvi korak u muzejskoj praksi – izbor predmeta koji će se sačuvati. Iako su kriterijumi za odabir određenog predmeta i njegovu muzealizaciju različiti, oni se zasnivaju na dominantnoj ideologiji na kojoj se temelji rad muzeja.

Klasična muzejska praksa podržava tretiranje reprezentativnih predmeta. Oni su i u kulturi u kojoj su nastajali i upotrebljavani izdvojeni kao vredni, i time sačuvani do vremena kada su im kustosi dali značenje valjanog reprezentanta prošlosti, dostojnog čuvanja u muzejskim zbirkama. Kao glavni kriterijumi izbora predmeta za etnografske zbirke postavljaju se starost i estetske karakteristike, kao i povezanost sa kulturom ruralne sredine. Ovakvi kriterijumi za izbor predmeta predstavljali su odraz dešavanja u teorijskoj etnologiji koja je bila usmerena na proučavanje svih aspekata tradicijske kulture. Utvrđivanje dugog trajanja, odnosno nepromenljivosti elemenata tradicijske kulture kroz dug vremenski period, odraz je naučnih koncepcija 19. veka, koje su ideološki oblikovane i zasnovane na romantičarskim osnovama (Gavrilović 2007a: 179).

Ovakva praksa je nastavljena i u socijalističkom/komunističkom periodu, ali sa potpuno drugačijom pozadinom. Ljiljana Gavrilović navodi da su stabilnost, kontinuitet i nepromenljivost posmatrani kao ekvivalenti tradicijskog društva, što je trebalo da znači da su statičnost i nepromenljivost prirodan kulturni okvir i naših života. Ovakve ideje odgovarale su konceptu trajnosti/nepromenljivosti socio-kulturnih odnosa, što je predstavljalo jedan od glav-

nih ciljeva tadašnjeg režima. S obzirom na to da se u muzejskoj praksi ogleda svaka državna ideologija, ovakvo viđenje društva uticalo je da i etnografska muzeologija¹ nastavi pređašnju praksu u gotovo nepromjenjenom obliku (Gavrilović 2007a: 179).

Novi oblici modernizacije društva, procesi globalizacije i regionalizacije, tehničkog i tehnološkog napretka, nužno su doveli i do preispitivanja uloge muzeja, a zatim i do kritike dosadašnje prakse i razvoja ideje o muzeju kao aktivnom učesniku u životu lokalne zajednice, mestu interkulturalnog dijaloga, multivokalnosti i mestu pomirenja. Nezadovoljstvo postojećom praksom koje pokazuje potrebu da se ona modernizuje i da se ostvari komunikacija sa svim društvenim grupama, stvorilo je novu muzejsku paradigmu – „novu muzeologiju“.² Razvojem ideje o aktivnom učestvovanju muzeja u pokretanju

1 Raspravu o izdavanju etnografske muzeologije u odnosu na druge segmente opšte muzeologije pokrenula je Ljiljana Gavrilović u radu „*Etnografska muzeologija: da ili ne?*“. U ovom radu autorka navodi da su muzejski stručnjaci poput arheologa, istoričara i istoričara umetnosti, svojim univerzitetskim obrazovanjem naučeni da posmatraju prošlost, a ne sadašnjost, dok su kroz muzejsku praksu usvojili tretiranje reprezentativnih predmeta u vremenskom, estetskom i brojčanom smislu. Odnosno, usmereni su na tačke u vremenu i prostoru koji se izdvajaju iz svakodnevice ili na periode koji su od nje veoma udaljeni. Sa druge strane, etnologija/antropologija bi trebalo da rekonstruiše upravo takvu običnu svakodnevnicu koja čini kulturu kao totalitet. Iz ovakvih usmerenja proističe razlika između etnografske i svih drugih muzeologija. Autorka, takođe, navodi da etnografska zbirka i etnografska izložba treba da imaju kapacitet da predstavljaju kulturu kao celinu u bilo kom vremenu i prostoru. Za razliku od arheološkog ili istorijskog, etnografski predmet nije sam po sebi dovoljan, već mu vrednost i značenje daje kultura iz koje potiče. Etnografski predmet nema zadatak da izdvoji neki određen trenutak iz svakidašnjeg toka, nego da prikaže taj svakidašnji tok, bez obzira na vreme i mesto dešavanja. Zbog toga je moguće odrediti da se etnografska muzeologija ne bavi pojedinačnim muzejskim predmetom i vrednostima koje on sam po sebi nosi, nego najširim kontekstom kulture/kultura i predmetima kao nosiocima značenja unutar njih. Ljiljana Gavrilović navodi da je etnografsku muzeologiju neophodno definisati kao posebnu podkategoriju muzeologije, ali i kao primenjenu etnologiju/antropologiju koja prati razvoj matične nauke i da se osim reprezentativnim primerima iz prošlosti bavi svakodnevicom i sadašnjim vremenom. Tako definisana etnografska muzeologija mogla bi da bude u skladu sa sopstvenom pretpostavkom koja podrazumeva praksu prikupljanja i prezentovanja informacija o kulturi prošloj i sadašnjoj (Гавриловић 2004: 321-323). Termin „etnografska muzeologija“ danas je prihvaćen u literaturi i u stručnoj javnosti u Srbiji i podrazumeva sintezu etnoloških/antropoloških i muzeoloških postavki reflektovanih na sve aspekte muzealizacije etnografskih predmeta.

2 Prve diskusije o „novoj muzeologiji“ pokrenute su na sastancima ICOFOM-a u Meksiku 1980. godine i u Parizu 1982. godine. Ovaj termin je zbog nedovoljnog razumevanja izazvao razmirice, a slične reakcije je na generalnoj skupštini ICOM-a u Londonu 1983. godine izazvao i predlog Kanađanina Pjera Mejranda (Pierre Mayranda) da se osnuje radna grupa za „društvenu muzeologiju“. Iako je ovaj predlog naišao na većinsko neodobranje, muzejski stručnjaci koji su

društvenih promena i dijaloga, u problematizovanju pitanja manjinskih grupa, njihove istorije i inkluzije, razvile su se i različite ekspresije nove muzeologije. Iako su reflektovane kroz različito nazvane tipove muzeja („eko-muzej“, „post-muzej“, „totalni muzej“, „kritički muzej“ i slično), one su zasnovane na istim prioritetima – saradnji muzeja sa zajednicom, njenom uključivanju u pitanja čuvanja i prezentacije sopstvenog nasleđa, višeglasju i socijalnoj jednakosti.

Dok su muzeji u svetu pronalazili načine da odgovore na zahteve nove muzeologije, teorijska etnologija/antropologija je širila korpus svojih tradicionalnih tema onim koje su se odnosile na savremenost i grad. Međutim, promene koje su zahvatile i svetsku muzeologiju i matičnu nauku tada su zaobišle etnografsku muzeologiju u Srbiji, a zatim su se na već usporeno odvijanje promena nadovezala dešavanja iz novije istorije. Ona su se na celo društvo, pa i na muzeje i etnografsku muzeologiju, odrazila u vidu procesa retraditionalizacije, nastojanja za uspostavljanem kontinuiteta sa prošlošću, zaboravljenim običajima.

Kako Miroslava Malešević navodi, u svim istočnoevropskim zemljama je rušenjem komunizma nastala ideološka praznina koja je ispunjena ideolo-

podržavali predlog, organizovali su u Kvebeku *Prvu međunarodnu radionicu eko-muzeja i nove muzeologije*, na kojoj je doneta *Kvebeška deklaracija*. U deklaraciji se navodi da je nova muzeologija angažovana muzeologija, koja štiti materijalna dostignuća iz prošlosti i dostignuća i tehnologije današnjice, ali prvenstveno je usmerena na podršku društvenom razvoju (Babić 2009: 54). Međutim, i nakon nekoliko sastanaka i deklaracija koji su se odnosili na novu muzeologiju, osim insistiranja na stvaranju veze između muzeja i zajednice u kojoj se nalaze i u kojoj deluju, kao i društvanju i razvojnoj ulozi muzeja, ona nije bila jasno definisana. Piter van Menš (Peter van Mensch), teoretičar muzeja, objašnjava nastanak i upotrebu različitih termina koji su istovremeno postali alternative novoj muzeologiji: U novoj muzeologiji, muzeološki ciljevi su usmereni na razvoj zajednice, odatle i pojam „muzeologija zajednice“. Prezentacija i očuvanje nasleđa se posmatraju u kontekstu društvene akcije i promena. Nasleđe je resurs koji se razmatra i razvija u kontekstu poboljšanja zajednice. Ljudi unutar zajednice moraju da vode računa o svom nasleđu, odatle termin „popularna muzeologija“. Karakterističan je stav da koncept muzeja nije ograničen samo na zgradu. Muzej može da bude bilo gde, i jeste bilo gde, i svuda unutar određenog područja. Za ovaj muzejski koncept je skovan termin „eko-muzej“, a odatle potiče i termin „ekomuzeologija“. Iako postoji nejedinstven razvoj ideja o novoj muzeologiji, mogu se odrediti zajedničke karakteristike njenih različitih ekspresija. Prvenstveno, one su se razvile kao odgovor na nezadovoljstvo postojećom muzejskom praksom, pasivnim odnosom muzeja prema problemima sa kojima se suočava društvo u kojem se nalaze i deluju, i nastojanjem da se muzej iz pasivne pozicije premesti u poziciju aktivnog učesnika u životu zajednice. Zbog toga mnogi predstavnici nove muzeologije prihvataju i naziv „aktivna muzeologija“. (Van Mensch 1995: 136, 137).

gijom nacionalizma, čime je jedan kolektivni identitet zamenjen drugim (Малешевић 2005: 221). U srpskom društvu počeo je da se formira novi kulturni/nacionalni obrazac koji je pokrenuo proces oživljavanja prošlosti, nacionalnih mitova, traganja za „izvornim“ i „autentičnim“. Novi kolektivni identitet uslovio je i novo građenje „tradicije“ koja je mogla da podrži takav identitet. Na taj način ponovo su aktivirani mehanizmi građenja i potvrđivanja nacionalnog identiteta za kojima još od 19. veka posežu države/nacije u uslovima potrebnog (re)afirmisanja.³

Na etnografsku muzeologiju ovaj proces se odrazio kao tematsko stagniranje na različitim segmentima tradicijske kulture. Etnografska muzeologija u Srbiji na početku 21. veka susrela se sa brojnim kritikama upućenim u najvećoj meri iz ugla teorijske etnologije/antropologije. One su se ticale svih aspekata prakse, od predmeta koji se tretiraju, tema koje se predstavljaju, do načina na koji se koncipiraju izložbe i interpretira nasleđe.

Prvenstveno je kritikovana dominantna usmerenost na predmete povezane sa tradicijskom kulturom. Predmeti iz gradske sredine i druge polovine 20. veka uglavnom nisu bili u fokusu etnografske muzeologije. Ukoliko su se i našli u muzejskim zbirkama, to nije bio odraz opšte prakse već individualne procene kustosa da određeni predmet treba da se muzealizuje i sačuva. Takođe, kritikovani su i kriterijumi na osnovu kojih su predmeti birani za muzejske zbirke. Izdvajani su oni koji su bili reprezentativni prema svojim estetskim karakteristikama, načinu izrade i ukrašavanja. Prema upotrebi odnosili su se na stanovanje, odevanje, privređivanje, zanate, običaje iz ličnog i porodičnog ciklusa.⁴

3 Politizacija tradicijske kulture i njena upotreba u buđenju patriotskih osećanja nije novina i može se pratiti kroz istoriju od Francuske revolucije. Ivajlo Dičev (Ivaylo Ditchev) je kroz uporednu analizu reizgradnje nacionalnog identiteta u balkanskim zemljama nakon pada komunizma pokazao da se ovaj proces zasniva na istim osnovama kao i proces formiranja prvih nacionalnih država u Evropi. U svim analiziranim slučajevima zapaženo je da je akcenat stavljen na mit o dugom trajanju, uspostavljanju istorijskog kontinuiteta sa pretpostavljenom slavom predaka, diferencijaciji putem jezika i slično (Малешевић 2005: 222, 223).

4 Prikaz ovakvog stanja ilustruje popis tematskih etnografskih izložbi koje su bile planirane ili realizovane tokom 2005./2006. godine. To su: *Vrata, Tradicionalna kultura Srba u Srpskoj Krajini i Hrvatskoj* (Etnografski muzej u Beogradu); *Preslice Timočke Krajine* (Narodni muzej Zaječar); *Zemlja – kuća od naboja; Izložba akvizicija* (Narodni muzej Kikinda); *Peškiri* (Narodni muzej Kragujevac); *Suknja – tradicionalni haljetak narodne nošnje kruševačkog kraja, Mi smo dobro što i vama želimo* (Narodni muzej Kruševac); *O trgovini u Loznici* (Muzej Jadra, Loznica); *Hleb naš nasušni* (Narodni muzej Niš); *Živeti zajedno* (multidisciplinarna izložba, Muzej Vojvodine, Novi Sad); *Ćilimi, Dečije igračke* (Narodni muzej Pančevo); *Grđanski duh Pirota, Sve nam krslo i vaskrslo*,

Prioritet su imali predmeti koji su proizvod kućnog ili zanatskog rada. Teme koje su prezentovane na stalnim i tematskim etnografskim postavkama bile su identične u svim muzejima u Srbiji. Predstavljena je ista vrsta predmeta koji su postavljani u identičan kontekst i jedina razlika među njima je bila ta što su pripadali drugom geografskom području ili drugoj etničkoj zajednici. Kada je u pitanju interpretacija izloženog materijala, oni su pre predstavljani kao opšte informacije o životu u prošlosti, nego što se posredstvom njih prodiralo u strukturu određenog društvenog problema ili fenomena. Na ovo se nadovezuje kritika da takve informacije nisu objektivne, već da stvaraju idelizovanu sliku o životu u prošlosti.⁵

Iako je i ranije naglašavana potreba da se praksa modernizuje, organizovan rad na redefinisaniu etnografske muzeologije i etnografskog predmeta, započeo je 2005. godine osnivanjem Etnološke sekcije u okviru Muzejskog društva Srbije. Pokrenut je projekat „Etnologija u muzejima Srbije na početku III milenijuma – Strateški ciljevi daljeg razvoja“. Projektom je predviđeno da se sagleda stanje etnologije u muzejima Srbije, definišu osnovni problemi u radu i mogući pravci razvoja. Kroz stručne skupove muzejskih etnologa/ antropologa pokrenute su rasprave o pronalaženju načina da se prevaziđe nastali diskontinuitet sa matičnom naukom i svetskom muzejskom praksom. Neke od tema o kojima se diskutovalo bile su dokumentacija, redefinisanje etnografske muzeologije i etnografskog muzejskog predmeta, sistematizacija naziva zbirki i predmeta, prezentacija predmeta, odnos etnografske muzeologije prema novim identitetima i slično.

U ovom radu će biti razmatran proces redefinisanja polja delovanja etnografske muzeologije i etnografskog muzejskog predmeta. Takođe, biće razmatrani

Zbirka kovčega, Zbirka nošnji, Pirotska grnčarija (Muzej u Pirotu); *Put vune* (Narodni muzej Prijepolje); *Sprave za pređenje iz etnografske zbirke Gradskog muzeja u Sremskoj Mitrovici* (Gradski muzej Sremska Mitrovica); *Narodna nošnja Zlatibora* (Muzej na otvorenom „Staro selo“ u Sirogojnu); *Svadbene fotografije* (Gradski muzej Subotica); *Nakit i zlatovez* (Narodni muzej Užice); *Peškiri, 100 godina Abraševića* (Narodni muzej Čačak) (Romelić 2006: 125, 126).

5 Pravi primer predstavlja prikazivanje pedesetih godina 20. veka, koji se u muzejima uglavnom uzima kao gornja granica starosti predmeta koji se uvode u etnografske zbirke. U kontekstu sela koje je dominantna tema etnografskih prezentacija, u navedenom periodu su se dogodile agrarna reforma, zabrana držanja koza, prisilna kolonizacija i niz drugih događaja koji su se odrazili na selo, a nisu obuhvaćeni ni jednom etnografskom izložbom. Ilustrujući ovu pojavu Ljiljana Gavrilović navodi da ni u zbirkama, kao ni na izložbama se ne mogu videti šajkače sa petokrakom, crni kožni mantili, kostimi kolonizovanog stanovništva u Vojvodini, ili neki drugi predmeti koji bi na realan način prezentovali život seljaka u navedenom periodu (Гавриловић 2004: 318).

i metodološki problemi koji su nastali izlaženjem iz tradicionalnog i sigurnog okvira prakse i suočavanje sa izazovima bavljenja bližom prošlošću i savremenim temama. Navedeni problemi će biti sagledani kroz tematske izložbe „Moda u ogledalu šezdesetih“, autorke Snežane Šaponjić-Ašanin (Narodni muzej Čačak, 2007.) i „Plastične devedesete“, autora Marka Stojanovića i Miloša Matića (Etnografski muzej u Beogradu, 2010.). Ove izložbe su organizovane nakon započetog rada na modernizaciji prakse i prema temi i izložnom materijalu su potpuno izašle iz uobičajenog prostornog i vremenskog okvira - sela, egzotičnih predela i perioda od 19. do prve polovine 20. veka.

REDEFINISANJE ETNOGRAFSKOG MUZEJSKOG PREDMETA

Nijedan (muzejski) predmet sam po sebi nije etnografski. Kao takve ih određuju etnologija/antropologija i etnolozi/antropolozi pripisujući im karakter etnografskog. Predmet dobija nova značenja na nivou kulture u kojoj je nastajao i u kojoj je upotrebljavan, kao i na nivou kulture u kojoj je izdvojen u muzejske zbirke, u kojima postaje jedan od reprezenata matične kulture i u kojima se njegovo izvorno značenje čita i tumači. Kao dva glavna kriterijuma na osnovu kojih se predmeti određuju kao etnografski su: poreklo (gde i ko ga je napravio) i upotreba (gde i ko ga je upotrebljavao) (Gavrilović 2007b: 85).

Dok je akademska etnologija/antropologija još osamdesetih godina 20. veka svoje polje interesovanja i istraživanja proširila na grad i savremeni život, etnografska muzeologija je nastavila da se bavi istim okvirom tema i da ih na muzejskim postavkama ilustruje kroz iste vrste sakupljenih predmeta. Orijentisanost na „stare“ i „lepe“ predmete uticala je na multiplikaciju istih vrsta predmeta, dok su oni koji bi omogućili rekonstrukciju svakodnevnog života različitih socio-ekonomskih i kulturnih slojeva, kao i prikaz društvenih i kulturnih fenomena kojima se već uveliko bavi matična nauka, ostali van interesovanja muzejskih etnologa/antropologa. O ovom problemu Vesna Dušković navodi:

„Nesistematično prikupljanje predmeta nastalih u drugoj polovini 20. veka, ali i u decenijama pre toga, onemogućavaju nam obradu niza i te kako bitnih segmenata iz svakodnevnog života. Kako bismo, na primer, predstavili načine održavanja higijene na ovim prostorima kada nemamo gotovo nijedan predmet. U našim zbirkama nema aluminijumskog latora, lonca, korita, kazana za grejanje vode, a o načinima pranja rublja da i ne govorimo. Postoje vrlo dobre studije kojima je upravo način pranja rublja ukazao na odnose unutar lokalne zajednice i porodice... Crna rupa je ceo period „socijalističke države“

i simbola njegovog postojanja, od grombi kaputa, kožnog mantila, šušlavca, tergal suknje, seta, šimi cipela, krimki, somotskih dečijih pantalona, do hipi i pank odeće.“ (Душковић 2006: 28).

Ovakva stagnacija u praksi počela je da nailazi na oštre kritike, pa je kao primaran problem izdvojeno redefinisane pojma etnografskog muzejskog predmeta. Kako navodi Lj. Gavrilović sve ono što može da predstavi svakodnevni život predstavlja domen etnologa “koji bi trebalo da, upravo predmetom, zabeleže ono što se dešava *ovde* i *sada*, jer će to već za nekoliko godina biti nemoguće rekonstruisati“ (Гавриловић 2007b: 71).

Promenom odrednica etnografskog predmeta, proširene su granice polja delovanja muzejske etnologije/antropologije u prostornom i vremenskom kontekstu, što je prouzrokovalo i potrebu da se stvori nova sistematizacija etnografskih zbirki.⁶ Ovim je bavljene i temama vezanim za savremenost i grad

6 Komisija za standardizaciju naziva zbirki, osnovana pri Etnološkoj sekciji Muzejskog društva Srbije 2008. godine je dala predlog da se etnološke zbirke podele na sledeće podzbirke i kolekcije: 1. Stanovanje – Zbirku čine Arhitektura i Pokućstvo. U prvu grupu spadaju: delovi arhitekture stambenih i privredno-ekonomskih objekata, poput vrata, prozora, greda, natpisa na kućama, svih vrsta građevinskog materijala i krovnih pokrivača, dekorativne plastike. Drugu grupu čini sve pokućstvo koje je u funkciji ishrane, pripreme i čuvanja hrane, ognjišta, udobnosti stanovanja, higijene, estetike stanovanja, zatim, sakralno pokućstvo, odnosno pokućstvo u funkciji religijskih predstava i rituala. 2. Privreda – Zbirku čine sledeće kolekcije: Zemljoradnja, Stočarstvo, Vinogradarstvo, Voćarstvo, Pčelarstvo, Lov i ribolov (sa uzgojem ribe), Saobraćaj, Rudarstvo, Zanati (kolekciju čine alati vezani za sve zanate, majstorska pisma, knjige, dokumentacija. Pored tradicionalnih zanata, zbirku čine i savremeni zanati, kao i tradicionalne uslužne delatnosti), Trgovina i Dopunsko privređivanje. 3. Domaća radinost – Zbirku čine kolekcije: Sprave za preradu vlakana, Tkačke sprave i pomagala, Uzorci i pribor za šivenje, vez i pletenje, Kućni alat. 4. Odevanje – Zbira obuhvata sledeće kolekcije: Odeća, Obuća, Nakit i ukrašavanje, Lični predmeti (naočare, novčanik, suncobran, lepeza, pozorišni dvogled, pudriera, štap i ortopedska pomagala, vikleri, maramice i slično). 5. Društveni život – Zbirku čine sledeće grupe: Porodica, Socijalna organizacija stanovanja, Detinjstvo, Društveni život lokalne zajednice. Prvu grupu čine predmeti koji svedoče o porodičnom životu i njenoj organizaciji, poput tapija, testamenata, raznih računa, hronika, prepiski, krštenica, venčanica i slično. Druga grupa se odnosi na predmete koji ukazuju na stanovanje kao odraz rodni, srodničkih, ekonomskih i drugih odnosa, stanovanje u relaciji sa drugim aspektima kulture, na primer religijom. U treću grupu su svrstani predmeti za decu do adolescentskog uzrasta, a koji ne mogu da se svrstaju ni u jednu od navedenih zbirki. Takvi predmeti su na primer dečija kolica, hodalice, školske torbe i slično. Poslednju grupu čine kolekcije Društvena organizacija (predmeti koji svedoče o radu humanitarnih, pevačkih, sportskih društava i udruženja, amaterskih pozorišta, kulturno-umetničkih društava i slično) i Društvena okupljanja (predmeti proistekli iz tradicionalnih i savremenih oblika društvenih okupljanja, kao što su sajmovi, vašari, mobe, razne vrste zabava i društvenih igara, protesti, štrajkovi i slično). 6.

prestalo da bude samo individualni afinitet kustosa, već je kao kriterijum za sakupljanje predmeta postavljen njegov kapacitet da ukaže na određeni društveni fenomen, bez obzira na vremenski i prostorni okvir.

ETNOGRAFSKA MUZEOLOGIJA „KOD KUĆE“

Redefinisanjem etnografskog muzejskog predmeta pred muzejske etnologue/ antropologe je postavljen izazov bavljenja temama vezanim za urbanu sredinu i onima koje su im vremenski bliske, kao što je to ranije bio slučaj i u teorijskoj etnologiji/antropologiji. Novi parametri u radu su izazvali i niz nedoumica. Jedan od najčešće navođenih problema je izbor predmeta iz savremenog okruženja, posebno produkata masovne proizvodnje, koji će kao najbolji reprezenti određene društvene pojave biti uvedeni u muzejske zbirke. Kao problem su se nemetnule i koncepcije etnografskih izložbi sa temama koje kustos ima u svom (svakodnevnom) iskustvu zbog mogućnosti da bliskost sa temom utiče da se u istraživanju i interpretaciji previde određeni elementi koji su za njega podrazumevajući. Nije bila zanemarljiva ni bojazan od izlaženja iz kruga sigurnih tema kojima se već generacije muzejskih etnologa bave. Na kraju, izražena je i bojazan da se novi tokovi etnografske muzeologije kreću u pravcu suprotnom od sela i prošlosti i da će time malobrojni preostali predmeti tradicijske kulture ostati van muzeja, a time i propasti. U boljem slučaju, naći će se u privatnim kolekcijama, etno-kućama i drugim objektima kojima je pažnja usmerena na etnografske predmete.

O promeni antropološke paradigme i suočavanju antropologa sa istraživanjem savremenosti i prostorno bliskim terenom, govori Mark Ože (Marc Augé) u svom delu *Nemesta: uvod u antropologiju nadmodernosti*. Njegovo viđenje ove

Duhovna kultura – Zbirku čine sledeće grupe: Običaji i religija (godišnji običaji, običaji životnog ciklusa, kultovi i magija, običajno pravo), Folklor (narodna umetnost i stvaralaštvo, narodna književnost, novi oblici folklorne komunikacije (vicevi, tekstovi spomenara i leksikona, grafiti, šematizovane e-mail i sms poruke), Znanja i veštine (muzički instrumenti i igre), dečije igračke i igre, mere i merni instrumenti, oružje, etno-medicina (podrumeva i etno-veterinu, meteorologiju i uopšte znanja vezna za pojavu u prirodi), ishrana (tradicionala i savremena znanja i veštine vezane za pripremu u konzumiranje hrane (sveske recepata, kuvari). 7. Pisani audiovizuelni zapisi – Zbirku čine: Arhivska građa, Fotografije, Audiovizuelni zapisi, Makete, Ilustrativni materijal. 8. Evropska i vanevropska kultura – u ovu zbirku spadaju predmeti nastali izvan teritorije bivše SFRJ, a koji su deo legata, poklon zbirki ili pojedinačnih poklona. Zahvaljujem se kolegici Ivani Jovanović-Gudurić, predsednici Etnološke sekcije Muzejskog društva Srbije na informacijama u vezi sa novom sistematizacijom zbirki.

problematike i zaključci mogu se postaviti kao okvir za posmatranje novih tendencija u etnografskoj muzeologiji.

Mark Ože navodi da se antropologija oduvek bavila ovdašnjim i sadašnjim. Svoj stav objašnjava time da je terenski etnolog lice koje se nalazi negde, što je njegovo „ovde“ u tom času, i opisuje ono što vidi i čuje u datom trenutku. Pojam „sadašnje“ objašnjava time da bez obzira na starost informanta, informacije koje se od njega dobijaju manje govore o samoj prošlosti koliko o tome šta o njoj zna ili misli i one su značajne i iz ugla sadašnjosti i iz ugla prošlosti. Kada je u pitanju pojam „ovdašnjeg“, zapadnjačko ovdašnje razumljivo je u relaciji sa nečim udaljenim „tamošnjim“, ranije „kolonijalnim“, a danas „nerazvijenim“ (Ože 2005: 12, 13). O istraživanju savremenog bliskog okruženja Ože navodi:

„Pitanje koje se najpre postavlja povodom savremenosti bliskog okruženja nije da saznamo da li, i kako, možemo proučiti neko blokovsko naselje, preduzeće ili letovališni centar (u tome ćemo kako-tako uspeti), već da saznamo ima li onih vidova savremenog društvenog života koji se danas čine podesnim za antropološko istraživanje, isto onako što su se svojevremeno antropolozi udaljenih društava nametnuli problemi srodstva, bračnih veza, darova, razmena i slično, najpre kao predmeti njihove pažnje (dakle, kao empirijski predmeti), a zatim kao predmeti razmišljanja (dakle, kao intelektualni predmeti)“ (Ože 2005: 19).

Uzrok okretanja novim terenima ne treba tražiti u zasićenosti egzotičnim, već u potrebi da se savremenom svetu, izloženom ubrzanim promenama dá smisao, u potrebi „da damo smisao svetu, a ne selu ili rodbinskoj zajednici (Ože 2005: 31). Pomeranje prostornih parametara, koje Mark Ože naziva „prostornim preobiljem“, ima za posledicu velike fizičke izmene: koncentraciju populacije u gradovima, stalno kretanje stanovništva, umnožavanje „nemesta“.⁷ Iako se može pretpostaviti da prostorno preobilje izaziva teškoće u radu, ono je ipak podsticajno za istraživanja. Njegov savet za suočavanje sa novim izazovima istraživanja je: „... ništa nam drugo ne preostaje nego da se kao u 19. veku bacimo na proučavanje tih novih civilizacija i kultura“ (Ože 2005: 37). Predmet i teren antropologije nisu ugroženi. Tri vida preteranosti (preobilje događaja, preobilje prostora i individualizacija referenci) kojima se karakte-

⁷ Mark Ože uvodi pojam “nemesto” pod kojim podrazumeva građevine i puteve kroz koje se odvija ubrzana cirkulacija ljudi i dobara (auto-putevi, petlje, nadvožnjaci, aerodromi), saobraćajna sredstva, velike tržne centre, kampove za duži boravak izbeglica i slično (Ože 2005: 218).

riše stanje nadmodernosti – postaju oblik ispoljavanja neprolazne građe od koje antropologija stvara svoj predmet. Takođe, u situacijama nadmodernosti pojedine komponente antropologije se nadovezuju jedna na drugu, ne poništavajući se međusobno. Zbog toga ne treba strahovati za tradicionalne antropološke teme.

Kroz Ožeove ideje o uplivu savremenog bliskog okruženja u korpus antropoloških istraživanja mogu se sagledati i promene koje su započete u etnografskoj muzeologiji. Uvođenje novih parametara koji su se javili kao potreba za osavremenjivanjem etnografske muzeologije i približavanjem matičnoj nauci, počelo je da se širi polje tema i predmeta kojima se bavi etnografska muzeologija. Time su pomerene i granice terena sa kojeg kustosi crpe informacije relevantne za svoja istraživanja i sa kojeg prikupljaju predmete za muzejske zbirke. Grad je postao ravnopravan teren sa selom, „narod iz grada“ ravnopravno polje interesovanja sa „narodom sa sela“, a sadašnjost ravnopravno „muzejsko vreme“ sa prošlošću. Novim konceptom etnografske muzeologije briše se podela predmeta na one iz grada i sa sela, na „stare“ i „nove“ predmete, već se akcenat stavlja na njihov kapacitet da na najbolji mogući način ilustruju određeni problem.

Nove disciplinarne tendencije ne uslovljavaju da se prekine sa istraživanjem i prezentacijom tema koje su vezane za prošlost i selo. Dodajući ovim temama i one koje su vezane za savremeno društvo otvara se neograničeno polje tema kojima se bavi etnografska muzeologija. Pred kustose se stavlja mogućnost novog iskustva u istraživanju tema koje su deo njihovog ličnog okruženja i svakodnevice, kao i izazov prezentacije tema koje svoju atraktivnost ne zasnivaju na „egzotičnosti“, već iz novog ugla prikazuju svet koji nas okružuje. Švedski antropolog Ulf Hanerz navodi da antropolozi danas nisu nikada potpuno van terena. Ovakvo shvatanje treba da se odnosi i na etnologe/antropologe u muzejima.

PRIMERI PRAKSE: IZLAGANJE SAVREMENOSTI

Iako je i ranije bio slučaj da se pojedine etnografske izložbe dotaknu savremenijih problema, može se, ipak, zaključiti da su one pre bile usamljeni slučajevi nego odraz opšte prakse i usaglašenosti da bi etnografska muzeologija trebalo da se bavi i ovim temama. Nakon započetog procesa redefinisavanja etnografskog muzejskog predmeta i etnografske muzeologije, izlaganje savremenosti se u najvećoj meri odnosilo na koncipiranje izložbi tako da prikažu razvoj

određene teme od dalje do bliže prošlosti ili kao predstavljanje određene aktuelne teme kroz postojeće muzejske predmete iz 19, odnosno prve polovine 20. veka. Kao dve tematske izložbe koje su u potpunosti uključile nov muzejski materijal mogu se izdvojiti *Moda u ogledalu šezdesetih*, autorke Snežane Šaponjić-Ašanin (Narodni muzej Čačak) i *Plastične devedesete*, autora Marka Stojanovića i Miloša Matića (Etnografski muzej u Beogradu).

MODA U OGLEDALU ŠEZDESETIH

Iako su kao etnografski muzejski predmeti uzimani u obzir samo oni stariji od pedeset godina, čime su i predmeti nastali šezdesetih godina 20. veka trebali da budu obuhvaćeni, u praksi to nije bio slučaj. Izložba *Moda u ogledalu šezdesetih* je prva na čijoj se koncepciji ogledaju efekti redefinisavanja etnografskog muzejskog predmeta. Ona je i tematski i vremenski obuhvatila novo područje u etnografskoj muzejskoj praksi. Na izložbi su kroz predmete i fotografije prvenstveno prikazani trendovi u odevanju šezdesetih godina. Posredno su prikazani i segmenti životnog stila radničke klase u Čačku, ali koji se mogu posmatrati i u širem prostornom – jugoslovenskom okviru. U tom kontekstu su prikazana putovanja, letovanja, pojava televizijskih i muzičkih aparata u domaćinstvima, omasovljavanje posedovanja i upotrebe ličnih prevoznih sredstava, modernizacija urbane infrastrukture, fabrička proizvodnja u Jugoslaviji, trgovinske veze sa inostranstvom i slično.

Autorka izložbe je započela prikupljanje predmeta koji su bili u svakodnevnoj upotrebi tokom šezdesetih godina, s obzirom na to da je do njih danas teško doći. Oni se uglavnom ne percipiraju kao predmeti vredni čuvanja, osim u slučajevima kada predstavljaju porodične uspomene. Zbog brzog tehničkog i tehnološkog napretka, promena modnih stilova u odevanju i stanovanju, ovi predmeti bivaju odbačeni i zamenjeni novim. Prvobitno su muzealizovani predmeti iz ličnog autorkinog vlasništva, a zatim je „metodom lavine“ (*snowball sampling*) nastavljeno prikupljanje predmeta sa autorki privatno bliskog terena, među članovima porodice, prijateljima i sugrađanima. Sakupljeni predmeti su postali deo muzejskog fonda i jedan od prvih praktičnih primera pomeranja prostornog i vremenskog okvira etnografskih zbirki. Takođe, rad na sakupljanju i čuvanju materijalnih svedočanstava o (svakodnevnom) životu u navedenom periodu može se posmatrati kao odgovor iz ugla etnografske muzeologije na danas aktuelnu temu u muzejima koja se odnosi na proučavanje i interpretaciju socijalističkog nasleđa.

PLASTIČNE DEVEDESETE

Dok je prethodna izložba kroz predstave o modnim i životnim stilovima šezdesetih godina 20. veka, kao i kroz nostalgичno sećanje vezano za ovaj period i za život u Jugoslaviji, izgradila pozitivan narativ, izložba *Plastične devedesete* je uvela tretiranje predmeta koji su novi za etnografsku muzeologiju, ne samo zbog bliske prošlosti na koju su se odnosili, već i zbog njene disonantnosti. Takođe, kriterijumi prema kojima su birani predmeti u potpunosti su se razlikovali od dotadašnjih. Na ovoj izložbi predstavljeni su predmeti koji nisu lepi, stari, niti su izrađeni i ukrašeni posebnim tehnikama, već su izabrani upravo kao reprezentivi perioda koji je bio tema izložbe. Određeni segmenti izložbe prema vrsti izloženih predmeta, poput pokućstva i posuđa, podudarali su se sa klasičnim etnografskim izložbama. Razliku je činilo to što su pripadali bliskoj prošlosti, kao i to što su izrađeni od potpuno drugačijeg materijala – plastične mase. Ivan Kovačević, govoreći o ovoj izložbi, navodi da u njoj akcenat nije stavljen na predmete, već na život ljudi koji su te predmete upotrebljavali i na opštu sliku vremena u kojem su predmeti od loše plastike postajali surogat normalog življenja u nenormalnim uslovima (Ковачевић 2011: 376).

Posebnost ove izložbe predstavlja i to da je bila postavljena u Etnografskom muzeju u Beogradu, matičnoj muzejskoj instituciji kada je u pitanju etnografska muzeologija i to prilikom proslave godišnjice ove institucije. Ovakav koncept izložbe, mesto i povod otvaranja imali su simboličan karakter i u praksi su predstavili otvaranje Etnografskog muzeja i etnografske muzeologije uopšte prema novim temama i predmetima, bliskoj prošlosti, pa čak i ako je ona disonantna. Međutim, ova izložba i predmeti koji su na njoj postavljeni pokrenuli su polemike u stručnoj javnosti o tome da li ovi predmeti uopšte imaju pravo da se nađu na muzejskoj postavci, ali i da li oni treba da postanu deo muzejskog fonda.⁸

ZAVRŠNO RAZMATRANJE

Rad na redefinisaju etnografske muzeologije i etnografskog muzejskog pred-

⁸ Najveću polemiku su izazvala dva predmeta, seksualna pomagala, za koje je deo stručne javnosti smatrao neprimerenim da se nađu na izložbi u Etnografskom muzeju. Ova polemika je nastala zbog ideje da bi ovaj muzej, kao i svaki drugi muzej, trebalo da pruži pozitivnu sliku kulture/kultura kojima se bavi, a ovi predmeti se nisu uklapali u koncept takve „pozitivne slike“ (videti: Ковачевић 2011: 376).

meta u Srbiji pokrenut je prvenstveno usled kritika koje su upućivane iz ugla teorijske muzeologije, ali i zbog nezadovoljstva muzejskih etnologa/antropologa postojećom praksom koja je podržavala nasleđeni koncept proučavanja i izlaganja segmenta uglavnom seoske kulture u 19. i tokom prve polovine 20. veka. Dok je etnografska muzeologija decenijama bila fokusirana na iste teme i predmete, društvo, nevezano za ruralnu ili urbanu lokaciju, bilo je zahvaćeno različitim procesima i promenama. Oni su promovirali etnografskoj muzeologiji, kao i predmeti koji su o njima svedočili. Proces redefinisavanja etnografske muzeologije i etnografskog predmeta postavio je zadatak proučavanja ukupne kulture, kao i tretiranje predmeta, ne zbog njihove starosti i estetskih karakteristika, već zbog njihovog kapaciteta da ukazu na neki društveni fenomen. U praksi proces redefinisavanja je doveo do uvođenja potpuno novih vrsta predmeta u muzejske fondove. Kada je u pitanju izložbena praksa, ovaj proces se u najvećoj meri odrazio prezentovanjem aktuelnih tema kroz postojeće muzejske predmete, prikazivanjem transformacija određenih pojava do savremenih oblika i, u manjoj meri, izlaganjem novih tema kroz potpuno „nov“ muzejski materijal, bar u kontekstu etnografske muzeologije.

Kroz navedene primere izložbi može se zaključiti da uvođenje novih tema i predmeta ne izaziva nikakve nedoumice, ukoliko se nadovezuje na pređašnju praksu, odnosno ukoliko se kroz izložbu gradi pozitivan narativ i ukoliko se izlažu predmeti koji mogu da se svrstaju u postojeće grupe predmeta, poput odeće, modnih dodataka, igračkaka, kućnih aparata i slično. Međutim, problemi mogu da se pojave ukoliko se kroz izložbu gradi narativ o disonantnoj prošlosti, posebno ukoliko postoji živo sećanje na nju, kao i ukoliko se tretiraju predmeti koji se prema svojoj vrsti potpuno razlikuju od dosadašnjih etnografskih muzejskih predmeta.

Ljiljana Gavrilović navodi da bavljenje savremenosti nije toliko važno zbog njenog prikazivanja široj javnosti, jer oni koji žive tu stvarnost teško da mogu da vide ono što može da vidi, prepozna i pokaže obučeni antropolog, već je mnogo važnije zbog čuvanja elemenata naše današnjice za buduće generacije. „Tako definisana etnografska muzeologija mogla bi da bude u skladu sa sopstvenom pretpostavkom – praksa prikupljanja i prezentovanja informacija o kulturi, prošloj i sadašnjoj.“ (Гавриловић 2007b: 81). Širenjem granica etnografske muzeologije i koncepta etnografskog muzejskog predmeta na urbanu sredinu, drugu polovinu 20. veka, ali i savremenost, stvara se mogućnost za prikupljanje i prezentovanje informacija o ukupnoj kulturi. Da bi se zaista dobila predstava o ukupnoj kulturi, ove informacije ne bi trebalo da se odnose samo na pozitivne slike kulture, već i one koje otvaraju „teške“ teme.

Uvođenje novih parametara u etnografsku muzejsku praksu za kustose stvara i nove izazove snalaženja u, do sada, nepoznatim oblastima rada. Ali, da ponovim savet Mark Ožea: „...ništa nam drugo ne preostaje nego da se kao u 19. veku bacimo na proučavanje tih novih civilizacija i kultura“ (Ože 2005: 37).

LITERATURA

Babić, Darko. 2009. „O muzeologiji, novoj muzeologiji i znanosti o baštini“. *Ivi Maroeviću baštini u spomen*, https://www.academia.edu/5217606/O_muzeologiji_novoj_muzeologiji_i_znanosti_o_bastini (1.11.2014)

Гавриловић, Љиљана. 2004. „Етнографска музеологија: да или не“. *Рад Музеја Војводине* 46: 317-325.

Gavrilović, Ljiljana. 2007a. „Etnografski muzeji/zbirke i konstrukcija identiteta“. U *Antropologija savremenosti*, Saša Nedeljković, ur. Beograd: Srpski genaloški centar, str. 172-189.

Гавриловић, Љиљана. 2007б. *Култура у излогу: ка новој музеологији*. Београд: Етнографски институт САНУ (посебна издања 60).

Душковић, Весна. 2006. „Шта је заправо етнографски музејски предмет?“. У *О редефинисању етнографског музејског предмета*, Ема Радуловић, ур. Крушевац: Музејско друштво Србије, стр. 25-29.

Ковачевић, Иван. 2011. „Музеји и модернизација: дрес, трактор и пластична утка“. *Етноантрополошки проблеми* 6/2: 365-379.

Малешевић, Мирослава. 2005. „Традиција у транзицији: у потрази за ‘још старијим и лепшим‘ идентитетом“. *Етнологија и антропологија: стање и перспективе*, <http://www.etnoinstitut.co.rs/files/zbornik/21.pdf> (03.09.2014.)

Ože, Mark. 2005. *Nemesta: uvod u antropologiju nadmodernosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Ромелић, Живка. 2006. „Етнологија у музејима Србије на почетку трећег миленијума“. *Гласник Етнографског музеја* 70: 123-129.

Sladojević, Ana. 2014. *Muzej afričke umetnosti, konteksti i reprezentacije*. Beograd: Muzej afričke umetnosti, https://www.academia.edu/6981851/Muzej_africke_umetnosti_Konteksti_i_reprezentacije (01.09.2014.)

Van Mensch, Peter. 1995. „Magpies on Mount Helicon?“. Symposim Museum and Comunity 2, http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/mini-sites/icofofom/pdf/ISS%2025%20%281995%29.pdf (10.06.2014).